

Křídla nad skalními městy: Příběh výra a sokola v Českém ráji

Václav Luka

Výr velký a sokol stěhovavý – dva mocní predátoři, kteří jsou symbolem divokosti a odolnosti přírody Českého ráje. Jejich příběh je dramatický a plný zvratů,

poznamenán lidskou činností, která je přivedla téměř na pokraj vyhynutí, aby posléze byla jejich populace cílenou ochranou stabilizována.



Sokol stěhovavý při trhání své kořisti s výrazem úspěšného lovce. Foto Jiří Štáštný

Sokol stěhovavý je mistr rychlosti a přesnosti, což z něj činí jednoho z nejúžasnějších letců světa. Při útoku dosahuje neuvěřitelné rychlosti až 390 km/h, což nedokáže žádné jiné zvíře na planetě. Tuto rychlost vyvíjí při střemhlavém letu, kdy útočí na svou kořist a díky dokonalé koordinaci dokáže v posledním zlomku sekundy měnit směr a útočit s neskutečnou přesností. Kombinace obou těchto předností je klíčová, jelikož náraz do těla kořisti představuje velké nebezpečí i pro samotného sokola, cílený útok na křídlo namísto těla kořisti je tak nezbytný. Ze stejného důvodu je pro sokola nebezpečné útočit na hejno, a proto se některé druhy drobných ptáků na obranu před sokolem do hejna shlukují (Hudec 2005).

Výr velký se rychlým letem zrovna nepyšní, má však jiné superschopnosti, které z něho dělají ještě nebezpečnějšího predátora. Kromě skvělého přizpůsobení zraku k životu ve tmě jsou to zejména dokonalý sluch a neslyšný let, které z něj dělají obávaného lovce. Kořist se o něm dozví, až když uvízne ve spárech jeho silných drápů. Všechny tyto vlohy jsou umožněny díky různorodým anatomickým adaptacím, od speciálně perforovaných krčních obratlů přes precizní uspořádání jednotlivých per až po asynchronní sluchový aparát.

Sokoli a výři na pokraji vyhubení

V minulosti čelily oba druhy intenzivnímu tlaku ze strany člověka. První zmínky o sokolech na našem území jsou datovány již ze středověku. Zákonná ochrana přijatá ve dvacátých letech 20. století měla pozitivní vliv na zvyšování počtu sokolů na našem území až do počátku padesátých let. V nadcházejícím období následoval strmý propad populace, kdy sokoli byli decimováni zejména používáním pesticidů v zemědělství, jejichž stopové množství způsobovalo křehnutí vaječných skořápek (Beran & Hlaváč 2011).

Výr velký byl pronásledován přímo, považován za škodnou v lesních revírech již od 17. století (Andreska & Andreska 2020). Nicméně ještě na přelomu 19. a 20. století je v myslivecké literatuře výr i nadále popisován pouze jako škůdce a jeho nekompromisní pronásledování je výslovně doporučováno. Například Rozmara (1912) uvádí: Výr je sova beze všech pochybností škodlivá. Prospívá sice chytáním myši, ale tento užitek nelze ani porovnávat se škodou, kterou působí na zvěř lovné. Loví všechnu zvěř srstnatou i pernatou až do velikosti koloucha či selete, udolá však také slabší srnu. Z této příčiny jest



Jedna ze střetových lokalit výra velkého a sokola stěhovavého. Zde byla v jeden okamžik spatřena mláďata obou druhů ve skalních dutinách vzdálených od sebe cca 40 metrů. Druhý den zde byli už jen výři, jen o něco větší... Foto Jiří Štastný



Jedno z tradičních hnízd výra velkého v PR Apolena – oblast s omezeným vstupem slouží jako klidová lokalita nejen pro výra velkého. Foto Zdeněk Mrkáček

myslivcovou povinností starati se o ztenčení, ne-li o úplné vyhubení výrů v revíru.

Z roku 1906 je v celé České republice uváděno jen 20 výřích lokalit (Kunstmüller 2020), kdy jedna z nich je i v okolí Mnichova Hradiště.

Stabilizace populací

Oba druhy se tak ocitly nad propastí vyhubení a sokoli v Českém ráji několik dekád vůbec nehnízdili. Postupem času a díky cílené ochraně se však situace změnila. Přísná legislativní opatření, zákaz škodlivých látek a cílené ochrannářské programy pomohly oběma druhům se zotavit. První

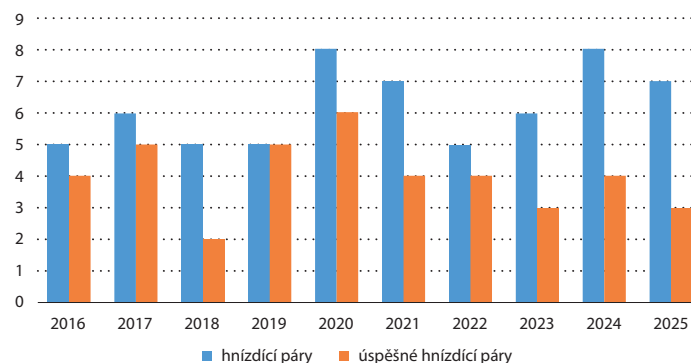
hnízdění sokola stěhovavého bylo zdokumentováno v roce 2001, po více než 35 letech (Mrkáček 2011). Dnes můžeme s radostí konstatovat, že jak výr velký, tak sokol stěhovavý mají v Českém ráji stabilní populace čítající nižší desítky jedinců.

Správa CHKO každoročně provádí monitoring obou těchto druhů. Sokoli jsou pozorováni již v průběhu února, kdy předvádějí svatební lety a indikují tak snahu o obsazení hnízdních lokalit. Samotné hnízdění je pak prokázáno při kmení mláďat, kdy letecká aktivita obou rodičů dosahuje maxima a hnízdo bývá relativně snadno odhaleno. Výři teritoria zjišťujeme v průběhu zimních měsíců, zejména pak v únoru, kdy



Spatřit výra velkého je vždy velká vzácnost. Díky jeho další superschopnosti si ale můžeme být jisti, že jeho let neuslyšíme. Foto Vladimír Šoltys

Vývoj hnízdní populace sokola stěhovavého v Českém ráji



Graf vývoje hnízdní populace sokola stěhovavého v posledních 10 letech. Do hnízdících párů jsou zahrnuty veškeré zaznamenané pokusy o zahnízdění. Do úspěšně hnízdících párů jsou zařazeny ty pokusy, kde došlo k vylétnutí mláďat z hnízda.

vrcholí jejich hlasová aktivita při toku a obhajobě teritoria. Na rozdíl od sokolů se ale musíme spolehnout pouze na hlasové projevy a kvůli noční aktivitě nejsou výřky hnízda snadno dohledatelné ani v průběhu jarních měsíců a při vyvádění mláďat. Nalezení konkrétní hnízdní dutiny je fyzicky i časově velice náročné a samotné hnízdění tak většinou, až na pár výjimek, uniká naší pozornosti.

Data z monitoringu

Výsledky monitoringu naznačují stabilizaci populace sokola stěhovavého v Českém ráji, přičemž oscilace mezi pěti a osmi hnízdícími páry je déletrvajícím a meziroční výkyvy přisuzujeme přirozeným činitelům, jako jsou počasí a predace. Nehledě na faktor nejdůležitější – intenzitu a odbornost monitoringu. Jinými slovy se zdá, že sokoli již zaplnili dostupná teritoria skalních měst Českého ráje a každoroční změny v jejich obsazení spíše reflektují individuální volbu ve výběru partnera a dopady vzájemných konkurenčních bojů. A ačkoliv skalní města nabízejí nepřehledné množství hnízdních možností a sokoli zde každoročně vyvádějí mláďata od vícera párů, jejich hnízdní populace již neroste.

Výřky populace byla, v porovnání se sokolí, sledována v posledních dekádách méně systematicky a přesnější data pocházejí až z posledních dvou let. Přesto je z výsledků patrné plošné obsazení skalních měst v rámci celého sledovaného území. Jak je psáno výše, u výrů neznáme přesné počty hnízdění a vyváděných mláďat, ale výsledky dokládají teritoriální samce, případně obsazené lokality, jejichž počty jsou v posledních dvou letech 10 (2024), respektive 16 teritorií (2025).

Ochrana těchto druhů v současnosti spočívá především v omezování lidských aktivit v jejich přirozených biotopech. Vytyčením klidových lokalit v jinak hustě navštěvovaném území se snažíme minimalizovat rušivé vlivy v místech jejich hnízdění. Jedná se zejména o turistické, horolezecké a další sportovní činnosti, ale i lesnickou činnost.

Zajímavým aspektem při vyhodnocování síly obou populací je zamyšlení se nad soužitím těchto druhů a přirozenou potravní hierarchií.

Výr velký se nezřídka stává predátorem mladých sokolích mláďat. Neznalý pozorovatel může zajásat, když na jedné skalní stěně objeví obsazené hnízdo obou těchto velikanů. Znalec naopak ví, že zde je pro sokola „vymalováno“. Výřky strategie je sofistikovaná – často vyčkává, až se mláďata vylhnou, ideálně povyrosteou a teprve poté si „do spížirny“ přiletí. Dospělí sokoli, dominantní ve vzduchu, nemají ve tmě a na skalním výchozu proti obřím výřím drápům nejmenší šanci, a proto je jejich jedinou možností útěk, pokud ho zvládnou.

Blízkost obou hnízd navíc není evidentně tím hlavním faktorem ohrožení, jelikož jsou dokumentovány predace sokolích hnízd výrem na vzdálenost až 3 kilometrů. Každopádně, při srovnání výřích teritorií a tradičních sokolích hnízdišť na území Českého ráje jsou patrné střetové lokality, kde jsme každoročně evidovali pokusy o zahnízdění sokolů, které ale často končily neúspěšně. Na některých z nich je predace výrem přímo zdokumentovaná pomocí fotopastí, jinde nám podobný průběh dokládají záznamy z monitoringu sokolích lokalit či nálezy zbytků potravy (přesněji sokolů) pod výřimi hnízdy. Vzdálenost mezi hnízdními dutinami zde nedosahuje více než desítky metrů.

Tato přirozená dynamika vyvolává otázky ohledně vlivu rostoucí populace výra na populaci sokola. Není přesvědčení o již nasycené populaci českorájských sokolů jen domněnkou? A do jaké míry ovlivňují lidské aktivity populaci sokola stěhovavého a nakolik hraje roli přirozený predační tlak ze strany výra velkého?

K úvahám je nutné přiřadit i fakt, že reakce dospělých výrů na rušivé faktory v okolí jejich hnízdišť, a to i v malé intenzitě, je často fatální z hlediska jejich úspěšného rozmnožení. Naopak, reakce sokolů jsou více individuální a do jisté míry vidáme i rychlou adaptaci na rušivé vjemy. Neúspěšné hnízdění je tak podmíněno i dalšími faktory v daný čas, jako je zejména nepřízeň počasí, kdy dochází k zastydnutí vajec. V pozadí toho všeho je tedy dosti na pováženu, zda vymezováním klidových lokalit pro podporu sokola stěhovavého podporujeme sokola stěhovavého. Tato vzájemná provázanost obou druhů ukazuje komplexnost přírodních vztahů v našich skalních městech.

Příběh výra a sokola (nejen) v Českém ráji je připomínkou toho, že ochrana přírody není jen o zákazech, ale především o porozumění křehkým vazbám mezi jednotlivými druhy a jejich prostředím.

Pro svou historii se oba druhy staly reprezentanty práce ochránců a často pro nás slouží jako symboly úspěchu ochrany přírody. Tento úspěch je zároveň důvodem, proč v ochraně těchto i dalších ohrožených druhů nepolevovat – připomínají nám, že cílená péče má smysl a přináší konkrétní výsledky. ■

Seznam literatury najdete na www.casopis.ochranaprirody.cz